

Z DZIEJÓW USTANOWIENIA WŁADZY RADZIECKIEJ NA URALU
I SYBERII ZACHODNIEJ

W końcu 1917 i na początku 1918 r. Ural obejmował dawną gub. wiacką, permską uficką i orenburską (odpowiada to — z małymi odchyleniami — obecnym obszarom Udmurckiej ASRR, obwodu kirowskiego, permskiego z Komi-Permiackim Okręgiem Narodowym, obwodu swierdłowskiego, czelabińskiego, orenburskiego, części kurgańskiego i Baszkirskiej ASRR); Syberia Zachodnia — dawną gub. tobolską, tomską, ałtajską, część jenijskiej, część obwodu akmolińskiego i semipalatyńskiego (odpowiada to — też z odchyleniami — obecnym terenom Jamało-Nienieckiego Okręgu Narodowego, Chanty-Mansijskiego, Górnoałtajskiego i Chakaskiego, obwodu tiumeńskiego, omskiego, nowosybirskiego, tomskiego, kiemierowskiego, ałtajskiego, części kurgańskiego). Taki podział jest jednak dość sztywny i nie uwzględnia analogicznych wydarzeń na innych terenach, pod wieloma względami zbliżonych do wymienionych wyżej: w obwodzie uralskim (kozaków uralskich) i turgajskim (w większości znajdują się obecnie w granicach Kazachstanu) oraz w zasiedlonych gęściej części gub. jenijskiej i irkuckiej. Zdecydowanie odcinały się od nich tereny położone na wschód i północ od Bajkału: obwód jakucki, zabajkalski, amurski i nadmorski z kamczackim. W dalszych rozważaniach zajdzie więc potrzeba sięgnięcia niejednokrotnie i do innych okolic.

Ural i Syberia Zachodnia w istocie różniły się ogromnie, począwszy od właściwości geograficznych aż po stratyografię społeczną. Ural jest starą silnie zróżnicowaną krainą górską, która na wschodzie przechodzi w rozległą, bagnistą nizinę zachodniosyberyjską, na południu zaś w rozległe pogórze kazachskie. Na wschód od Jeniseju rozciąga się wyżyna środkowosyberyjska, a na jej zachodniej granicy, przy rzece są położone Krasnojarsk i Jenisejsk. Na Uralu, jak we wszystkich starych górach, przyroda odsłoniła wielkie bogactwa naturalne, dzięki czemu z dawna rozwinęło się tam górnictwo. Ono też na początku XX w. skupiało większość robotników uralskich (w gub. permskiej — prawie 93%)¹. Ural był jednym z najstarszych rosyjskich zagłębi przemysłowych. Dawno też wyrosła tam klasa robotnicza, trafiły obce kapitały, na przełomie wieków zaczął się proces koncentracji przemysłu, zaczęto unowocześniać stare huty, hutnictwo bowiem — obok górnictwa — było drugą wiodącą gałęzią przemysłu na Uralu. Utrzymały się tu jednak dawne więzy robotników z rolnictwem (własne zagrody i małe działki rolne), nadmiar zaś rąk do pracy i brak możliwości zatrudnienia w po-

¹ F. Je. Mielnikow, *Zapadnyj Ural w rewolucji 1905—1907 gg.*, Perm 1946, s. 5.

bliżu wpływały na kształtowanie się stosunkowo niskich zarobków (naturalnie w stosunku do płac innych robotników rosyjskich)².

Wieś uralaska znajdowała się w równie opłakanym stanie, jakkolwiek widoczne były zmiany strukturalne: postępowoło rozwarstwienie chłopstwa, szlachecka własność ziemska wyraźnie się kurczyła (w 1910 r. stanowiła w stosunku do 1863 r.: w gub. wiackiej zaledwie 17⁰/₀, w permskiej — 61⁰/₀, ufińskiej — 51⁰/₀, orenburskiej 35⁰/₀); nowe formy, jak chutory i otruby nie rozwijały się, choć same gospodarstwa były stosunkowo duże (wielkością przeciętną ustępowały tylko gospodarstwom chłopskim w Nadbałtyce, tj. obecnie Łotwie i Estonii)³. Zagród bezrolnych, najpodatniejszych na propagandę rewolucyjną było mniej niż w Rosji centralnej, ale już tyle, by stanowiły znaczącą siłę (np. w gub. permskiej ok. 16⁰/₀, w gub. ufińskiej — ok. 7⁰/₀, w orenburskiej — ok. 22⁰/₀)⁴. Należy też dodać, iż na Uralu właśnie gub. orenburska wyróżniała się najsilniejszym rozwarstwieniem wsi: dobrze wyposażone w ziemię gospodarstwa kozaków orenburskich mogły zatrudniać wielu parobków i skutecznie konkurować w towarowości z chłopami, dzięki czemu stale wzrastała liczba zagród zamożnych i wielkokmiecych oraz niezamożnych i bezrolnych. Odnosi się to zresztą — z małymi wyjątkami — do wszystkich terenów zamieszkałych przez kozaków.

Na Syberii przemysł nie rozwinął się tak znacznie jak na Uralu: przeważało wydobywanie kopaliny (m.in. złoto, węgiel, miedź i sól). W 1917 r. w Syberii Zachodniej robotników najemnych było ok. 0,5 mln, poza tym ok. 190 tys. robotników rolnych; największy odsetek stanowili kolejarze i pracownicy transportu wodnego, następnie górnicy, metalowcy i budowlani; przy niewielkiej liczebności występowała jednak znaczna koncentracja robotników w przemyśle (odnosi się to i do kolejarzy), zwłaszcza w miastach leżących na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych (Omsk, Barnauł, Nowonikołajewsk, Tomsk, Krasnojarsk, Irkuck)⁵.

Chłopstwo syberyjskie odczuwało już skutki rozwijającego się kapitalizmu: przy znacznie wyższym niż w Rosji centralnej odsetku zagród zamożnych, ponad połowę stanowiły gospodarstwa „biedniackie” (bezi małorolne); Syberia Zachodnia przekształciła się w producenta zboża

² N. Lisowski, *1917 god na Urale*, Czelabinsk 1967, s. 20—3, 25—8; P. Laszczenko, *Historia gospodarcza ZSRR, t. II — Kapitalizm*, Warszawa 1956, s. 474 n.; W. W. Adamow, *Ob originalnom stroje i niekotorych osobiennostiach razwitiija gornozawodskoj promyszlenosti Urala* [w:] *Woprosy istorii kapitalisticeskoj Rossii. Problema mnogokładnosti*, Swierdłowski 1972, s. 228—30, 252 n.

³ *Statistika ziemlewladienija 1905 g. Swod danych po 50-ti gubernijam Jewropiejskoj Rossii*, S. Pietierburg 1907, s. 12—15, 136, 150 n.; P. N. Pierszyn, *Agrarnaja riewolucija w Rossii. Istoriko-ekonomiceskoje issledowanije*. W dwóch kn. I *Ot rieformy k riewolucyi*, Moskwa 1966, s. 84 (kartogram), 85 (tab. 2), 100 (kartogram 6).

⁴ I. S. Kapcugowicz, *Kriestjanskoje dwiżenije w 1917 godu i osuszczestwlenije Leninskogo diekrieta o ziemle w Piernskoj gubernii (1917—1919 gg.)*. Awtoriefierat dissertacji, Perm 1962, s. 8; D. M. Szejder, *Kriestjanskoje dwiżenije w Baszkirii nakanunie Wielikoj Oktiabrskoj socjalisticeskoj riewolucyi* (fiewral — oktiabr 1917 g.), „Uczonyje zapiski Baszkirskogo Gosudarstwiennoho Uniwersitieta”, wyp. I, sierija istoriceskich nauk, nr 1, Ufa 1957, s. 38; Lisowski o.c., s. 50.

⁵ D. M. Zolnikow, *Raboczeje dwiżenije w Sibiri w 1917 g.*, Nowosibirsk 1969, s. 44, 53 (tab. 8), 54, 84; L. M. Goriuszkin, *Socjalno-ekonomiceskije priedposytki socjalisticeskoj riewolucyi w sibirskoj dieriewnie*, Nowosibirsk 1962, s. 106.

towarowego (pszenicy), większe też (o 25%) było tam użytkowanie maszyn rolniczych niż gdzie indziej w Rosji⁶.

Syberia była krainą typowo rolniczą, ogromną rolę odgrywała tu komunikacja, rolnictwo zaś ciążyło ku wzorom gospodarki kapitalistycznej, wielkotowarowej. Dlatego chyba nie mają racji ci badacze, którzy podkreślają brak bazy społecznej dla rewolucji na Syberii. Bazę tę stanowili robotnicy przemysłowi, górnicy, kolejarze, robotnicy rolni i chłopi niezamożni, a tych przecież było na Syberii bardzo wielu: w 1917 r. zagród bez zasiewów było: w gub. ałtajskiej — 12%, w jenijskiej — 14%, w tobolskiej — ok. 10,5%, w tomskiej — ponad 15%⁷.

Kwestia i problemy narodowościowe na Uralu i Syberii Zachodniej kształtowały się dość podobnie. Na Uralu — prócz gub. ufińskiej — przeważała zdecydowanie ludność rosyjska: w gub. orenburskiej ok. 70,5%, w permskiej — 90%, ufińskiej — ponad 40%, w wiackiej — 78%; poza Rosjanami Ural zamieszkiwało ponad dwadzieścia narodowości, najwięcej Baszkirów (ponad 40% ludności gub. ufińskiej), Tatarów, Udmurtów i Maryjczyków⁸. Na Syberii w 1911 r. było ogółem 84,6% ludności rosyjskiej (łącznie z Ukraińcami i Białorusinami), 12,7% miejscowej ludności nierosyjskiej: w obwodzie akmolińskim — 57,8% Rosjan i 38% ludności miejscowej, w gub. tobolskiej — 92,5 i 5,2%, w tomskiej — 94,2 i 3,6%, w jenijskiej — 90,5 i 5,7%⁹. Między tymi grupami etnicznymi i narodowymi nie dochodziło do silniejszych zadrażnień, jedynie w gub. ufińskiej odnotowywano spory na wsi, wszakże i one wynikały nie tylko z podłoża etnicznego, ale i z postępującego rozwarstwienia społecznego.

Pomimo administracyjnych nacisków caratu Baszkirzy nie zapomnieli poczucia narodowego i już w lipcu 1917 r. oficjalnie wysunęli żądanie autonomii¹⁰. „Podczas zjazdów delegatów chłopskich, które obradowały w czerwcu — podkreślał przedstawiciel gub. ufińskiej na III Sesji Głównego Komitetu Rolnego (sierpień 1917 r.) — Baszkirzy mówili, że cała gub(ernia) ufićka(a) winna się stać Baszkirią, bowiem wszystkie te ziemie z dawien dawna należały do nich”, działalności baszkirskiej inteligencji zawdzięczać należy, że ruch ten nie stał się ruchem nacjonalistycznym¹¹. W innych guberniach zatargi Baszkirów z ludnością

⁶ Ib. s. 108—10; A. A. Chramkow, *O niekórych woprosach razwitija kapitalizma w sielskom choziajstwie Sibiri w konce XIX — naczale XX w.* [w:] *Osobienosti agrarnogo stroja Rossii w pieriod imperializma. Materialy siessii Naucznoego sowieta po problemie „Istoriczeskije priedposyłki Wielikoj Oktjabr'skoj socyjalistycznej riewolucyj” Maj 1960 g.*, Moskwa 1962, s. 157—9; Laszczenko o.c. s. 525 n.

⁷ *Pogubiernskie itogi Wsierossijskoj Sielsko-Choziajstwiennoj i Poziemielnoj pieriepsi 1917 goda po 52 gubernijam i oblastiam, Trudy Centralnogo Statisticeskogo Uprawlenija*, t. V, wyp. 1, Moskwa 1921, s. 68 n.

⁸ Lisowski o.c. s. 32; A. Bennigsen, Ch. Quelquejay, *Les mouvements nationaux chez les Musulmans de Russie. Le „Sultangalievisme” au Tatarstan, Société et idéologies, deuxième série Documents et témoignages*, 3, Paris La Haye 1960, s. 42, 47.

⁹ L. M. Goriuszkin, *Agrarnyje otnoszenija w Sibiri pierioda imperializma (1900—1917 gg.)*, Nowosibirsk 1976, s. 140 (tab. 10).

¹⁰ *Rieszenija I Wsiebaszkirskogo sjezda ob autonomii, administratiwnom ustrojstwie Baszkirii i dr., Wielikaja Oktjabr'skaja Socyjalisticeskaja riewolucyjja. Dokumenty i materialy. Riewolucyonnoje dwizenije w Rossii w ijule 1917 g. Ijulskij krizis*, Moskwa 1959, dok. nr 443, s. 517 n.

¹¹ Stienogrammy zasiedanij 3-j siessii Gławnogo Ziemielnogo Komiteta, Centralnyj Gosudarstwiennyj Archiw Oktjabr'skoj riewolucyj, wysszych organow gosudarstwiennoj własti i organow gosudarstwiennoego uprawlenija SSSR (CGAOR SSSR), f. 930 (zespół Głównego Komitetu Rolnego), op. 1, d. 11, k. 74 n.

rosyjską miały wyraźniejszy charakter społeczny. Według danych wierzchnieuralskiego Powiatowego Urzędu Rolnego na niecałe 75 tys. Baszkirów przypadało ponad 27 tys. dziesięcin (dziesięcina = 1,09 ha) gruntów ornych i ok. 62 tys. dziesięcin łąk, na niecałe 44 tys. Rosjan — 4,5 tys. dziesięcin gruntów ornych i 3,5 tys. dziesięcin łąk¹². Chłopi więc wdzierżawiali od Baszkirów znaczną ilość ziemi, lecz nie łąk, gdyż te właściciele wykorzystywali do hodowli bydła i owiec. „Przed rewolucją stosunki Rosjan i Baszkirów nie były wrogie. Od chwili przewrotu jednak separatystyczne dążenia Baszkirów zaczęły występować wyraźnie. W dzierżawcach swych Baszkirzy upatrują pretendentów do ich własności i miejscami pod adresem chutorzan osiadłych na ziemiach baszkirskich rozlega się coraz więcej gróźb, aż do [groźby] przymusowego wysiedlenia”¹³.

Dążenia narodowościowe Baszkirów przeplatały się więc ze skomplikowanymi stosunkami społecznymi. Zapewne podobny mechanizm działał i w innych małych społecznościach narodowych. W maju 1917 r. np. w Kazaniu odbył się I zjazd przedstawicieli małych narodowości Powołża (Czuwaszów, Kałmuków, Udmurtów, Mordwinów, Maryjczyków i Komiaków), którego uczestnicy postulowali ustanowienie w Rosji republiki demokratycznej, przyznanie wszystkim małym narodowościom autonomii kulturalnej, całej zaś ludności — szerokiego samorządu¹⁴.

Problemy narodowościowe są nader trudne do rozwiązania, jeśli nadto wiążą się jeszcze z innymi, stają się prawdziwym węzłem gordyjskim, który rozwikłać można tylko zgodnie z formułą starożytnego zdobywcy: radykalnie. Tego zaś radykalizmu brakowało ówczesnym władzom, Rządowi Tymczasowemu. Deklaracja z 3(16) III 1917 głosiła likwidację wszelkich ograniczeń narodowych, wyznaniowych, stanowych, przyznanie wszystkich praw obywatelskich, przeprowadzenie wyborów powszechnych, równych, tajnych i bezpośrednich do Zgromadzenia Ustawodawczego, do którego wyłącznie należały ostateczne decyzje o formie rządów i konstytucji (tzn. i o ustroju państwowym)¹⁵. W ministrach stopniowo narastało przekonanie, że będąc członkami gabinetu o charakterze przejściowym torują tylko drogę Zgromadzeniu Ustawodawczemu, wielkim przyszłym reformom na rzecz ludu¹⁶, atoli nie mają prawa podejmować decyzji w kwestiach węzłowych, o nich bowiem, jak np. o dobytku i majątkach ziemian, ma prawo decydować wyłącznie Zgromadzenie Ustawodawcze, stan istniejący należy więc utrzymać do obrad Zgromadzenia¹⁷.

¹² *Ib. d.* 136, k. 59.

¹³ *Ib.*

¹⁴ Rezolucja z 19 V (1 VI) 1917 I Zjazdu Małych Narodów Powołża o formie ustroju państwowego Rosji, *Wielikaja Oktiabr'skaja socjalistyczeskaja riewolucyja. Dokumenty i materiały. Rewolucyjnoje dwiżenije w Rossii w maje — ijunie 1917 g. Ijuńskaja diemonstracyja*, Moskwa 1959, dok. nr 397, s. 451 n.

¹⁵ „Izwiestija Pietrogadzkiego Sowjeta raboczych i soldatskich dieputatów” 3 (16) III 1917, nr 4.

¹⁶ W kwietniu 1917 r. Aleksander Kierenski w wystąpieniu na konferencji delegatów frontu m.in. powiedział: „Trudowye klasy — wot komu my gotowim dorogu. I razwie dla nas nie jasno, czto Uczrieditielnoje Sobranije skażet: ziemia — trudowomu narodu, tomu, kto truditsia na niej” („Wiesticnik Wriemiennago Pravitelstwa” 30 IV/13 V 1917, nr 44).

¹⁷ Dokładnie takie argumenty zawierał m.in. apel z 1/14/V 1917 ministra rolnictwa Andrieja Szyngariowa do komitetów gminnych w sprawie ochrony własności rolnej, *Wielikaja Oktiabr'skaja socjalistyczeskaja riewolucyja. Dokumenty i materiały. Riewolucyjnoje dwiżenije w Rossii w apriele 1917 g. Aprielskij krizis*, Moskwa 1958, dok. nr 275, s. 328 n.

Tabela 1

Ustanawianie władzy radzieckiej w najważniejszych miastach na Uralu i Syberii Zachodniej oraz w guberniach sąsiednich

Miasto (nazwa obecna) gubernia, obwód	Data	Pokojowo lub w walce zbrojnej
Acziński, jenijska	28 X (10 XI) 1917	pokojowo
Akmoliński (Celinograd) obw. akmoliński	27 XII 1917 (9 I 1918)	„
Aktiubiński, obw. turgajski	8 (21) I 1918	„
Atbasar, obw. akmoliński	12 (25) I 1918	„
Barnauł, altajska	7 (20) XII 1917	„
Bijsk, tomska	21 XII 1917 (3 I 1918)	„
Czelabiński, orenburska	20 XI (3 XII) 1917	„
Irkuck, irkucka	19 XI (2 XII) 1917 — 22 XII 1917 (2 I 1918)	w walce zbrojnej pokojowo
Iszym, tobolska	28 I (10 II) 1918	„
Iżewsk, wiacka	27 X (9 XI) 1917	„
Jekaterynburg (Swierdłowski) permska	26 X (8 XI) 1917	„
Jenijsk, jenijska	17 (30) XI 1917	„
Krasnojarsk, jenijska	29 X (11 XI) 1917	„
Kurgan, tobolska	23 XI (6 XII) 1917	„
Kustanaj, obw. turgajski	25 XII 1917 (7 I 1918)	„
Niżnieudiński, irkucka	20 XI (3 XII) 1917	„
Nowonikołajewsk (Nowosibirsk) tomska	13 (26) XII 1917	„
Omsk, obw. akmoliński	30 XI (13 XII) 1917	w walce zbrojnej
Orenburg, orenburska	18 (31) I 1918	„
Pawłodar, obw. semipałatyński	19 I (1 II) 1918	„
Perm, permska	23 XI (6 XII) 1917	pokojowo
Pietropawłowski, obw. akmoliński	22 XI (5 XII) 1917	„
Semipałatyński, obw. semipałatyński	3 (16) II 1918	w walce zbrojnej
Szczegłowski (Kiemierowo), tomska	24 XI (7 XII) 1917	pokojowo
Tiumeń, tobolska	23 I (5 II) 1918	„
Tobolsk, tobolska	9 IV 1918*	„
Tomsk, tomska	6 (19) XII 1917	„
Troick, orenburska	25 XII 1917 (7 I 1918)	w walce zbrojnej
Ufa, uficka	26 X (8 XI) 1917	pokojowo
Uralsk, obw. uralski	3 (16) I 1918	w walce zbrojnej
Wiatka (Kirow), wiacka	25 XI (8 XII) 1917	pokojowo
Złatoust, uficka	18 III 1918*	w walce zbrojnej

* 14 II 1918 wprowadzono w Rosji kalendarz międzynarodowy.

Źródła: *Istoria SSSR s drevniejszych wriemion do naszych dniew w dwuch sierijach w dwienadcati tomach, wtoraja sierija, t. VIII, Moskwa 1967, s. 240 n. (mapa); Istoria Kommunističeskoj Partii Sowietского Sojuza w szesti tomach, t. III, kn. 1 (Mart 1917-mart 1918 g.), Moskwa 1967, s. 408 n. (mapa); Istoria Sibiri s drevniejszych wriemion do naszych dniew w piati tomach, t. IV Sibir w pieriod stroitielstwa socyalizma, Leningrad 1968, s. 44 n. (mapa). Poprawki według monografii.*

To, iż rząd pragnął rozstrzygnięcia podstawowych kwestii przez pierwszy w dziejach Rosji prawdziwy parlament, nie powinno dziwić, a nawet dobrze świadczy o samym gabinecie. Jednakże przedłużanie stanu przejściowego — z jakichkolwiek względów — przeciąganie terminu wyborów budziło niepokój i niechęć większości społeczeństwa. I właściwie po dziś dzień trudno jest pojąć przyczyny owej zwłoki, niekorzystnej głównie dla samych władz. Trudno przecież uznać za wyjaśnienie zarzuty, iż rząd oczekiwał na „wypalenie się” rewolucji, skoro nastroje rewolucyjne nie opadały, lecz wyraźnie się nasilały.

Jakie siły społeczne, grupy polityczne odgrywały wówczas główną rolę na Uralu i Syberii Zachodniej? Najlepszej chyba odpowiedzi udzielić może analiza wyników wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego. Najpierw jednak warto się zaznajomić z chronologią i przebiegiem ustanawiania władzy radzieckiej w wielkich miastach (zob. tab. 1).

Z zestawienia wynika, że w lwiej części miast władzę radziecką ustanowiono w ciągu 3 miesięcy i przeważnie pokojowo, stąd wniosek, iż w miastach tych grunt został już wcześniej przygotowany. Dokładniejsze rozeznanie mogą dać wyniki głosowania do Zgromadzenia Ustawodawczego (w listopadzie, grudniu 1917 i styczniu 1918 r.), zwłaszcza po zestawieniu rezultatów głosowania w terenie, w miastach gubernialnych i obwodowych oraz garnizonach (tab. 2). Wyniki świadczą wyraźnie, że inaczej się układały głosy w terenie, inaczej w miastach i garnizonach. Poza gub. orenburską, uficką i obwodem uralskim, gdzie główną siłą okazali się kozacy i różne organizacje baszkirskie, w innych z reguły najsilniejsi byli bolszewicy i eserowcy. Pierwsze miejsce zdecydowanie przypadło eserowcom, potem kolejno: bolszewikom, liberałom i mieńszewikom. Gdyby wziąć globalne wyniki wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego, niezrozumiała by się stała kwestia stosunkowo szybkiego zwycięstwa bolszewików w Rewolucji Październikowej. Partie rządzącej koalicji (i to tylko największe) uzyskały na Uralu i Syberii Zachodniej razem 4150 tys. głosów, podczas gdy bolszewicy tylko ok. 1078 tys. Jak więc był możliwy sukces bolszewicki?¹⁸ Aby to wyjaśnić, trzeba dokonać podziału głosów na okręgi (przewaga ludności wiejskiej), miasta i garnizony, a w nich rozważyć układ partii.

W okręgach (z grubsza odpowiadały guberniom i obwodom, zob. tab. 2) bolszewicy uzyskali ogółem 944,8 tys. głosów, liberałowie 266 tys., eserowcy 3632,6 tys., mieńszewicy 97,2 tys.; na wsi i w małych miastach przewaga eserowców nad innymi partiami była największa, choć blisko milion głosów na bolszewików też już znaczyło wiele: w terenie konkurować mogli tylko eserowcy i bolszewicy. W dużych miastach bolszewicy uzyskali 97 tys. głosów, liberałowie 60 tys., eserowcy 55,6 tys., mieńszewicy 17,3 tys.

Z tej analizy wynika kilka wniosków. Po pierwsze, jeśli na wydarzenia wpływały w tym czasie — w sensie inicjatywy — największe miasta, wieś zaś zostawała za nimi w tyle, to podstawowe siły eserowców na Uralu i Syberii znajdowały się poza głównym teatrem działań (odmiennie było w Rosji centralnej, gdzie ruchy chłopskie przybrały

¹⁸ W aspekcie ogólnorosyjskim takie pytanie zadał Lenin już w grudniu 1919 r. i dość szeroko na nie odpowiedział (*Wybory do Zgromadzenia Ustawodawczego a dyktatura proletariatu* [w:] *Dziela*, t. 30, Warszawa 1957, s. 252—75), choć interesowała go przede wszystkim klasa robotnicza, stosunek sił między bolszewikami a eserowcami w głównych okręgach przemysłowych. W warunkach syberyjskich treść owego pytania jest jeszcze bardziej skomplikowana.

Tabela 2

Wyniki wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego na Uralu i Syberii Zachodniej

Okręg wyborczy	Bolszewicy		Liberałowie		Eserowcy		Mieńszewicy	
	Liczba głosów (w tys.)	%	Liczba głosów (w tys.)	%	Liczba głosów (w tys.)	%	Liczba głosów (w tys.)	%
Altajski	45,3	6,4	12,1	1,7	621,4	87,0	3,8	0,5
Barnauł (m.)	3,5	44,2	1,4	17,8	2,2	27,9	0,4	4,9
Barnauł (g.)	0,3	49,9	0,02	4,0	0,2	43,0	0,01	1,8
Irkucki	33,5	14,3	9,4	4,0	127,8	54,4	6,9	2,9
Irkuck (m.)	7,8	30,6	5,5	21,7	8,7	33,9	1,6	6,3
Irkuck (g.)	5,9	30,7	4,7	24,6	6,0	31,5	1,1	5,7
Jenisejski	96,1	27,0	12,2	3,4	233,4	65,4	4,6	1,3
Krasnojarsk (m.)	12,1	58,2	2,6	12,7	5,1	24,6	0,5	2,3
Krasnojarsk (g.)	4,2	77,5	0,1	3,1	0,8	15,2	0,2	3,4
Orenburski ^a	166,1	23,6	24,8	3,5	121,2	15,9	9,6	1,4
Orenburg (m.)	16,1	34,0	8,4	17,7	3,7	7,8	2,3	4,9
Orenburg (g.)	2,2	27,8	0,2	3,3	0,4	5,7	0,1	1,8
Czelabiński (m.)	9,5	52,7	2,7	4,8	2,8	15,7	0,5	3,0
Permski	268,2	21,4	111,2	8,9	665,1	53,1	27,5	2,2
Perm (m.)	8,2	27,0	7,9	25,9	6,9	22,7	1,4	4,7
Perm (g.)	4,4	53,7	0,3	4,0	2,4	29,0	0,05	0,7
Jekaterynburg (m.)	11,8	42,8	8,6	31,3	4,3	15,9	0,6	2,1
Jekaterynburg (g.)	5,7	78,5	0,4	5,3	0,8	10,8	0,03	0,5
Tobolski	—	—	13,8	2,8	391,8	79,3	12,1	2,4
Tobolsk (m.)	—	—	2,5	48,2	1,4	27,7	0,5	10,0
Tobolsk (g.)	—	—	0,01	0,8	0,8	57,2	0,5	40,1
Tomski	51,5	8,1	18,6	2,9	541,1	85,2	10,9	2,0
Tomsk (m.)	12,9	40,2	6,3	19,6	7,4	23,0	1,1	3,3
Tomsk (g.)	8,3	69,0	0,4	3,2	2,9	24,8	0,07	0,6
Uficki ^b	48,1	5,0	15,8	1,6	322,2	33,7	2,6	0,3
Ufa (m.)	5,8	19,2	3,6	12,0	8,1	26,5	0,7	2,5
Ufa (g.)	2,7	27,4	0,2	1,6	2,6	26,4	0,04	0,5
Wiacki	236,9	22,1	48,1	4,5	612,5	56,9	19,2	1,8
Wiatka (m.)	2,5	18,1	4,1	29,9	1,7	12,3	2,0	14,6
Wiatka (g.)	1,5	68,7	0,09	4,0	0,4	20,3	0,05	2,3
Stepowy	brak danych							
Omsk (m.)	5,7	27,5	4,5	21,8	2,2	10,8	5,1	24,9
Semipalatyński ^c (m.)	1,0	10,5	1,9	18,8	1,1	10,6	0,6	6,5
Turgajski	brak danych							
Uralski ^d	—	—	—	—	5,1	1,4	—	—
	1077,9	—	332,4	—	3705,5	—	112,15	—

^a W okręgu orenburskim najwięcej głosów (31%) zdobyła lista kozacka, w samym Orenburgu zajęła ona trzecie miejsce (16,5%), w garnizonie orenburskim - pierwsze (50,3%).

^b W okręgu ufickim najwięcej głosów po eserowcach zdobyły listy baszkirskie (31,9%), w samej Ufie lista eserowców baszkirskich (19,8%), w garnizonie ufickim pierwsze miejsce zajęła lista baszkirska (42,3%)

^c W Semipalatyńsku zwyciężyła lista narodowców kazachskich Alasz (49,5%).

^d W okręgu uralskim zwyciężyła lista kozacka (75,0%).

Źródła: L. M. Spirin, *Klasy i partii w grazdanskoj wojnie w Rossii (1917-1920 gg.)*, Moskwa 1968, Priloženija, tab. nr 1 (s. 416-9), nr 2 (s. 420-3), nr 3 (422-5); N. Lisowski, *1917 god na Urale, Czelabiński 1967*, s. 427 n.

ogromnie na siłę i w przededniu Rewolucji Październikowej w kilku guberniach można było mówić o powstaniu chłopskim). Po drugie, od października, a może nieco wcześniej, eserowców nie można traktować jako partii jednolitej, lewica ich bowiem przeciwstawiła się aktualnej taktyce władz swej partii i popierała raczej bolszewików¹⁹. Po trzecie, w dużych miastach, które określały przebieg wypadków również na „prowincji”, bolszewicy dysponowali (łącznie z garnizonami) 132 tys. głosów, liberałowie 66 tys., lecz byli politycznie całkiem izolowani, eserowcy 73 tys., mieńszewicy 20 tys. Eserowcy nawet razem z mieńszewikami ustępowali więc tam znacznie bolszewikom. Obraz stanie się jeszcze klarowniejszy, jeśli uwzględni się rzeczywiście aktywne ośrodki miejskie, tzn. te, które wpływały na inne miasta i teren: Barnauł, Czelabińsk, Krasnojarsk, Orenburg, Jekaterynburg, Tomsk, Omsk. W miastach tych bolszewicy mieli ponad 92 tys. głosów, liberałowie ok. 36 tys., eserowcy ok. 33 tys., mieńszewicy 11 tys. Gdyby nawet wszystkie te partie zjednoczyły się — co wówczas było niemożliwe — jeszcze by ustępowały bolszewikom.

W gub. altajskiej bolszewicy zdobyli tylko 6,4% głosów, ale w Bar-naule, ośrodku gubernialnym — ponad 44%; w gub. jenijskiej — 27% głosów, ale w Krasnojarsku ponad 58%; w gub. permskiej — 21,4%, a w obu ośrodkach: Permie — 27%, Jekaterynburgu — 43%; w gub. tomskiej — 8,1%, a w Tomsku — 40%. Wymienione miasta dysponowały rozwiniętym stosunkowo przemysłem, nasuwa się więc nieodparcie wniosek, że właśnie robotnicy stanowili trzon siły partii bolszewickiej w tych miastach. Jeśli ponadto za bolszewikami opowiadała się z reguły większość w garnizonach, to stanie się oczywista owa przewaga komunistów w aktywnych ośrodkach miejskich, zamazana w globalnych wynikach głosowania do Zgromadzenia Ustawodawczego.

Pouczający pod tym względem może być przykład gub. orenburskiej. W całej guberni bolszewicy zdobyli 23,6% głosów, w samym Orenburgu 34%, w drugim ośrodku robotniczym — Czelabińsku 52,7%, w pow. czelabińskim — 22,5%; w Troicku (mieście powiatowym) zdobyli bolszewicy 54,3% głosów, w pow. troickim — 15,5%²⁰. Raz jeszcze potwierdza się, że im większy ośrodek miejski, tym większy procent głosów za bolszewikami.

Wreszcie trzy miasta pozbawione przemysłu, tradycyjnie niejako uznawane za pozbawione także wpływów bolszewickich; historiografia przyznaje im rolę bierną w rewolucji: Perm, Tobolsk i Wiatka. Bolszewicy uzyskali tam 16,6 tys. głosów, liberałowie 15 tys., eserowcy 13,6 tys. oraz mieńszewicy 4,5 tys. Zaznaczyła się więc jakby równowaga sił, ale tylko rzekoma: w Tobolsku przewaga należała do eserowców (na bolszewików prawie nie głosowano), w Wiatce do liberałów, tylko w Permie siły wydają się równe, atoli po wliczeniu głosów w garnizonach raz jeszcze przewagę mają bolszewicy.

Jaki wpływ miał konkretny stosunek sił na przebieg procesu ustanawiania władzy radzieckiej na Uralu i Syberii Zachodniej. W Ufie np., gdzie bolszewicy zdobyli tylko niecałe 20% głosów, władzę radziecką ustanowiono pokojowo już 26 X (8 XI) 1917 (zob. tab. 1), ale w Oren-

¹⁹ Na ten aspekt wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego: istnienia wspólnych list faktycznie podzielonej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów zwrócił uwagę Lenin w referacie z 13/26/I 1918 na Nadzwyczajnym Ogólnorosyjskim Zjeździe Kolejarzy (*Dzieta*, t. 26, Warszawa 1956, s. 492, 494).

²⁰ Lisowski o.c. s. 427 n.

burgu (34% głosów) dopiero po ciężkich walkach w połowie stycznia 1918 r. W Ufie zdecydowało prawdopodobnie istnienie wielkiego przemysłu, obecność silnej liczebnie ludności robotniczej, która, choć powiązana z ideą autonomii baszkirskiej (część głosowała na listy narodowe baszkirskie), w istocie popierała rady i działalność rewolucyjną bolszewików. W Orenburgu natomiast czynnikiem decydującym okazali się kozacy. Wystąpili oni w obronie swej zagrożonej, a dotąd uprzywilejowanej pozycji społecznej. Istotną rolę odegrały też wydarzenia w sąsiednich miastach. Czelabińsk np. zareagował walką zbrojną na wystąpienie kozackie w Orenburgu, z niego też wyszło uderzenie na Troick uwieńczone 25 XII 1917 (7 I 1918) zdobyciem miasta (przy pomocy troickich robotników) i ustanowieniem w nim władzy radzieckiej²¹.

Ustanawianie władzy radzieckiej na Uralu i Syberii Zachodniej odbywało się według metod wypracowanych przez bolszewików. Dotyczy to przede wszystkim komitetów wojskowo-rewolucyjnych (WRK), które kierowały walką zbrojną o zdobycie władzy i po ustabilizowaniu się sytuacji w danym mieście przekazywały pełnię władzy radzie²². Na Uralu i Syberii znaczenie miały nie tylko i nie tyle bezpośrednie kontakty z Piotrogrodzkim i Moskiewskim WRK lub radami stołecznymi, ile wzajemne związki w terenie.

WRK zaczęły powstawać na Uralu w okresie Rewolucji Październikowej i — podobnie jak w całej Rosji europejskiej — przede wszystkim w miastach ze stosunkowo rozwiniętym przemysłem i silnymi organizacjami SDPRR/b/. A pod tym względem Ural był w dobrej sytuacji: istniał rozwinięty przemysł oraz liczna kadra bolszewicka (ok. 30 tys. osób)²³. Do połowy 1918 r. powstało ich ogółem 34: 8 w gub. orenburskiej, 9 w permskiej, 5 w ufickiej i 12 w wiackiej; gubernialne WRK utworzono: 26 X (8 XI) 1917 w Ufie, 27 X (9 XI) w Permie (wkrótce się rozpadł), 1—7 XI (14—20 XI) na zjeździe rad w Jekaterynburgu, 8—15 (21—28) XI na zjeździe rad w Orenburgu i Wiatce²⁴. Nie wszędzie bezpośrednio ustanawiały one władzę radziecką, w Wiatce np. zdecydował o tym wyłącznie garnizon, wobec braku w tym mieście działaczy lewicy, a sił zbrojnych u obrońców Rządu Tymczasowego²⁵. W rezultacie przewrót dokonał się bezkrwawo.

Jekaterynburg, chociaż formalnie nie był ośrodkiem gubernialnym, stanowił centrum życia społecznego i politycznego całego Uralu Pół-

²¹ Rozkaz z 26 XII 1917 (8 I 1918) dowódcy Północnego Oddziału Lotnego o walce z Dutowem, *Bor'ba za pobiedu Wielikoj Oktiabr'skoj socjalistycznej rewolucyj na Urale. Sbornik dokumentow i matieriałow*, Swierdłowski 1947, dok. nr 158, s. 123 n.; Lisowski o.c. s. 494 n.

²² G. I. Litwinowa, *Riewolucyjnyje komitety w gody graždanskoj wojny*, Moskwa 1974, s. 15, 19, 21. Na temat WRK i cech ich działalności zob. S. S. Chiesin, *Wojenno-riewolucyjnyje komitety w pieriod Wielikogo Oktiabria*, „Woprosy istorii” 1974, nr 11, s. 39—53.

²³ *Bor'ba za pobiedu Oktiabr'skoj socjalistycznej rewolucyj na Urale*, Swierdłowski 1961, s. 284; R. G. Cypkina, *Siet' wojenno-riewolucyjnych komitetow w Jewropiej'skoj Rossii*, „Woprosy istorii” 1975, nr 2, s. 29; *Istorija Kommunistycznej Partii Sowiet'skogo Sojuza w szesti tomach*, t. III, kn. 1 (Mart 1917—mart 1918 g.), Moskwa 1967, s. 376.

²⁴ Cypkina, o.c. s. 22 (tab. 2), 23—8 (tab. 3); *Bor'ba za pobiedu Oktiabr'skoj socjalistycznej rewolucyj na Urale*, s. 380—2.

²⁵ Sprawozdanie z 6/19/XII 1917 wiackiego komisarza gubernialnego Łupariewa dla Rady Komisarzy Ludowych o ustanowieniu władzy radzieckiej w Wiatce, *Ustanowlenije i uproczenije Sowiet'skoj wlasti w Wiatskoj gubernii*, *Sbornik dokumentow*, Kirow 1957, dok. nr 216, s. 239—41.

nocnego i Środkowego. Liczbą mieszkańców ustępował nieznacznie jedynie Orenburgowi (Jekaterynburg — ok. 90 tys., Orenburg — 95–100 tys.). Wyróżniał się nowocześniejszą strukturą ludności, kontrolował kolejowe „wrota syberyjskie”, skupiał element ludzki dynamiczniejszy, bardziej rzutki. Te cechy oraz fakt, że w odróżnieniu od innych wielkich miast uralskich (zwłaszcza Orenburga, gdzie wpływ mieli kozacy, i Ufy, gdzie odczuwało się presję autonomistów baszkirskich) w Jekaterynburgu nie występowały zadrażnienia narodowe, skłonił pewnie władzę bolszewickiego do ulokowania tam obwodowego komitetu partyjnego. W Jekaterynburgu także znajdowała się siedziba Uralskiej Obwodowej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich (RDRIŻ). Rewolucyjne środowisko jekaterynburgskie wywarło swe piętno także na tamtejszych eserowcach i mieńszewikach, którzy początkowo opowiadali się za bolszewicką koncepcją przejęcia władzy przez rady²⁶.

26 X (8 XI) 1917 w kilka godzin po dotarciu do Jekaterynburga wieści o przewrocie w Piotrogradzie Komitet Wykonawczy Jekaterynburgskiej RDRIŻ z udziałem członków Uralskiej Rady Obwodowej i Okręgowej, a także Jekaterynburgskiej Obwodowej Rady Delegatów Chłopskich (RDCh), Obwodowej Rady Związków Zawodowych proklamował się jedyną władzą w mieście, wyłonił komisję do ochrony porządku publicznego, pozbawił władzy komisarza Rządu Tymczasowego. Na zgromadzeniu wieczornym w sali teatru nowa władza uzyskała poparcie przedstawicieli wszystkich środowisk, jedynie Duma Miejska i pocztowcy opowiedzieli się przeciw²⁷. Przejęcie władzy przez Radę odbyło się spokojnie. Ponieważ jednak miejscowi przeciwnicy bolszewików rychło poczęli się szykować do ewentualnego kontrprzewrotu, a urzędnicy pocztowi i kolejowi stosowali obstrukcję, Komitet Wykonawczy 1 (14) XI 1917 wyłonił WRK. Codziennie odbywały się wiece i zebrania w szkołach, fabrykach i koszarach, dyskutowano i udzielano wyjaśnień. Akcja dała pożądane efekty: gdy 21 XI (4 XII) 1917 zorganizowano Dzień Rady, okazało się, że wszelkie próby antybolszewickie spaliły na panewce. Sytuacja wewnętrzna w Jekaterynburgu ustabilizowała się. 23 XI (6 XII) 1917 WRK się rozwiązał, RDRIŻ zaś przejęła ponownie pełnię władzy²⁸.

Zwycięstwo Rady w Jekaterynburgu miało duże znaczenie dla całego Uralu również dlatego, że stąd 27 X (9 XI) 1917 rozbrzmiał apel Uralskiej Rady Obwodowej do wszystkich RDRIŻ na Uralu o bezzwłoczne przejęcie władzy, wzmocnienie istniejących oddziałów Czerwonej Gwardii oraz objęcie szczególną opieką spraw związanych z produkcją²⁹. Liczne rady terenowe odpowiedziały na apel działaniem, choć część ich już wcześniej podjęła walkę.

²⁶ *Bor'ba za pobiedu Oktiabr'skoj socyjalistycznej riewolucyji na Urale*, s. 346 n.; I. I. Minc, *Istorijskaja Wielikogo Oktiabria w trioch tomach*, t. 3 — *Triumfalnoje szestwije Sowietskoj Własti*, Moskwa 1973, s. 456; P. M. Bykow, *Jekatierinburskij Sowiet [w:] Raboczaja riewolucyja na Urale. Epizody i fakty*, Jekaterynburg 1921, s. 93.

²⁷ *Ib.* s. 94 n.; *Wielikaja Oktiabr'skaja socyjalistyczna riewolucyja, Dokumenty i materiały. Triumfalnoje szestwije Sowietskoj Własti* (dalej: *TSzSw*), cz. I, Moskwa 1963, dok. nr 380, s. 379 n.

²⁸ Bykow o.c. s. 95 n.

²⁹ *Iz istorii bor'by za ustanowlenije Sowietskoj własti nojabr' 1917 g. — fiewral 1918 g. Sbornik istoriczeskich dokumentow i matieriałow*, Moskwa 1943, dok. nr 17, s. 35 n.

W Ufie po otrzymaniu wiadomości o przewrocie piotrogrodzkim 26 X (8 XI) 1917 odbyło się wspólne posiedzenie RDRiŻ i RDCh. Po długich debatach zebrani proklamowali ustanowienie w Ufie i guberni władzy rad³⁰. Tegoż dnia RDRiŻ powołała Gubernialny Komitet Rewolucyjny, który istniał do 17 III 1918, do chwili przemianowania go na Uficką Radę Komisarzy Ludowych. Po objęciu rządów w Ufie nowe władze nie usunęły przedstawicieli starej administracji (zarzut wysuwany przez badaczy radzieckich), przejęły tylko instytucje państwowe, m.in. fiskalne (bank, skarbowość). Duże wpływy zachowali jeszcze eserowcy i mieńszewicy, oni też skłonili uficką RDRiŻ do postulowania jednolitego rządu partii socjalistycznych. Dopiero w drugiej połowie listopada Rada w pełni zaaprobowała kroki radzieckich władz centralnych, 22 XI (5 XII) 1917 rozwiązano uficki Komitet Organizacji Społecznych, dumę miejską oraz usunięto komisarza Rządu Tymczasowego; na przełomie stycznia i lutego 1918 r. przystąpiono do rozwiązywania ziemstw na wsi³¹.

W gubernialnym mieście Permie przewagę utrzymywali eserowcy i mieńszewicy, choć sytuacja ich nie była już najlepsza: bolszewicy powoli, lecz systematycznie zdobywali pole, wokół Permu zaś istniały zbolszewizowane ośrodki proletariackie: w Łyświe, Motowilisze i in. 27 X (9 XI) 1917 powstał Permski Komitet Rewolucyjny z przewagą eserowców i mieńszewików. W ten sposób próbowali oni wytrącić bolszewikom z ręki wypróbowany już oręż. Komuniści zorientowali się w sytuacji i wycofali swych przedstawicieli z Komitetu, który stracił tracę bytu i po miesiącu, 22 XI (5 XII) 1917 ostatecznie się rozwiązał. Po wycofaniu się z Komitetu Rewolucyjnego bolszewicy nastawili się na opanowanie permskiej RDRiŻ. W nowych wyborach do Rady w początkach listopada uzyskali oni prawie połowę miejsc, co jednak jeszcze nie wystarczało. Dlatego też miejscowa organizacja partyjna dążyła do zjednoczenia Rady Permskiej z radami Motowilichy i dzielnicy Bałaszowskiej, w których zdecydowaną przewagę mieli bolszewicy. Pierwsze posiedzenie połączonych rad wykazało, że sytuacja pozwala na radykalne pociągnięcie: 23 XI (6 XII) 1917 zgromadzeni uchwalili rezolucję o przejęciu władzy przez RDRiŻ i pełnym poparciem Rady Komisarzy Ludowych w Piotrogradzie. W odpowiedzi przeciwnicy 30 XI (13 XII) powołali „Radę Zarządzającą Guberni” składającą się z przedstawicieli ziemstwa, RDCh, Związku Pocztcowców i partii demokratycznych; nie cieszyła się ona popularnością, ale istniała i rozwiązała się dopiero 16 (29) XII 1917, po rozpoczęciu obrad gubernialnego zjazdu rad³².

W Wiatce wiadomość o przewrocie piotrogrodzkim otrzymano nocą z 26 na 27 X (8 na 9 XI) 1917. Miejscowa organizacja bolszewicka zaczęła przygotowywać się do przejęcia władzy, atoli akcje przerwały

³⁰ Tekst rezolucji: *TSzSW*, cz. I, dok. nr 374, s. 373; Z. A. Aminiew, *Bor'ba za uproczenie Sowietskoj władzi w Baszkirii (oktiabr' 1917 — ijuń 1918 godow)*, „Uczonyje zapiski Baszkirskogo Gosudarstwiennogo Uniwersiteta”, wyp. I, nr 1, s. 78 n.

³¹ Ib. s. 85; W. Lejkina, *Oktiabr' po Rossii*, „Proletarskaja riewolucyja” 1926, nr 2, s. 224; Lisowski, o.c. s. 474—6.

³² K. Ja. Wotინowa, *Bor'ba za pobiedu Oktiabr'skoj riewolucyi w Piermskoj gubernii [w:] Ustanowienie Sowietskoj władzi na miastach w 1917—1918 godach. Sbornik statiej*, wyp. 1, Moskwa 1953, s. 280 n.; F. S. Gorowoj, F. A. Aleksandrow, L. M. Gantman, I. S. Kapcugowicz, *Ural w ognie riewolucyi. Proletarskaja riewolucyja w Piermskoj gubernii*, Perm 1967, s. 164—8; *Istorija Urała*, t. II, Perm 1965, s. 46.

aresztowania dokonane na polecenie Naczelnej Rady Zarządzającej Gubernią przy komisarzy Rządu Tymczasowego (przedstawiciele eserowców, mieńszewików, RDCh, ziemstwa i burmistrz); poza tym brakowało bolszewikom organizatorów, ludzi o talentach przywódczych³³. 12 (25) listopada przy Komitecie miejskim SDPRR/b/ utworzono WRK. W nowych wyborach do RDRiŻ 25 XI (8 XII) 1917 zwyciężyli bolszewicy i tegoż dnia proklamowali przejście władzy; opór przeciwników okazał się jednak tak silny, że 30 listopada (13 XII) wiacki komitet SDPRR/b/ uznał za konieczne złamać go. Tego dnia uzbrojeni żołnierze i robotnicy zajęli — niekiedy w walce — wszystkie ważniejsze instytucje. 5 (18) grudnia rozwiązano Naczelną Radę Zarządzającą³⁴. Umocnienie władzy radzieckiej w Wiatce trwało stosunkowo długo, a jego zewnętrznym wyrazem stał się okólnik z 2 (15) I 1918 gubernialnego komisarza ludowego Szubina do komisarzy powiatowych, w którym grożono karami za jakiegokolwiek kontakty z przedstawicielami obalonego Rządu Tymczasowego oraz podnoszono zwycięstwo rad jako systemu³⁵.

Szczególnie trudna sytuacja zaistniała w Orenburgu. Wszelakie kroki RDRiŻ natrafiały na energiczne przeciwdziałanie utworzonego we wrześniu 1917 r. kozackiego rządu wojskowego i atamana Aleksandra Dutowa. W samym Orenburgu stacjonowały liczne wrogie rewolucji oddziały kozackie i wojskowe. Dutow próbował też stworzyć szeroki blok sił antybolszewickich: nawiązał kontakt z kozakami syberyjskimi, astrachańskimi, uralskimi i dońskimi oraz z narodowcami kazachskimi (Ałasz-Orda) i baszkirskimi (Baszkirska Rada Centralna — Szuro)³⁶. Na wieść o rewolucji w Piotrogradzie orenburscy przedstawiciele Rządu Tymczasowego przy pomocy Dutowa i organizacji eserowskiej oraz mieńszewickiej powołali — na wzór Rosji centralnej — Komitet Ocalenia Ojczyzny i Rewolucji, w guberni zaś ogłoszono stan wyjątkowy. Dutow uprzedził też plany bolszewików: w rozkazie do wojska z 1 (14) XI 1917 otwarcie wystąpił przeciw nim i Radzie, nocą z 6 na 7 (19 na 20) listopada aresztowano kilku członków komitetu SDPRR/b/, następnie Dutow rozpuścił niepewny garnizon orenburski. Zagrożeni bolszewicy przyspieszyli działania: 14 (27) listopada RDRiŻ wyłoniła WRK pod przewodnictwem Samuela Cwilinga. WRK zamierzał proklamować przejście władzy, lecz do tego nie doszło, bowiem pod koniec zebrania kozacy aresztowali wszystkich zgromadzonych. W odpowiedzi robotnicy orenburscy rozpoczęli strajk powszechny; trwał on prawie dwa miesiące³⁷.

³³ Pismo z 8/21/XI 1917 Wiackiego Komitetu SDPRR/b/ do KC, TSSW, cz. I, dok. nr 391, s. 389.

³⁴ Tekst proklamacji Rady Wiackiej z 25 XI (8 XII) 1917 o ustanowieniu władzy radzieckiej, *Ustanowienie i uproczenie Sowietskiej wlasti w Wiatskiej gubernii*, dok. nr 213, s. 237; Sprawozdanie z 6/19/XII 1917 wiackiego komisarza gubernialnego o sytuacji w Wiatce, sporządzone dla Rady Komisarzy Ludowych, ib. dok. nr 216, s. 239—41; *Bor'ba za pobiedu Oktiabr'skoj riewolucyi na Urale*, s. 380—2.

³⁵ *Ustanowienie i uproczenie Sowietskiej wlasti w Wiatskiej gubernii*, dok. nr 225, s. 246 n.

³⁶ F. G. Popow, *Dutowszczina (Bor'ba s kazaczej kontrrewolucyjnej w Orenburskom kraje)*, Moskwa-Samara 1934, s. 26—8; N. Lisowski, *Pobiedonosnoje szestwije Sowietskiej wlasti na Juznom Urale*, [w:] *Ustanowienie Sowietskiej wlasti na miestach w 1917—1918 godach. Sbornik statiej*, wyp. 2, Moskwa 1959, s. 398 n.

³⁷ Informacja gazety „Uralskij raboczij” o wydarzeniach 14/27/XI 1917, *Iz istorii bor'by za ustanowienie Sowietskiej wlasti*, dok. nr 112, s. 132 n.; Popow, o.c. s. 28—44.

Mimo represji bolszewicy nie zaprzestali walki, sytuacja Dutowa zaś w miarę upływu czasu zaczęła się pogarszać. Od zachodu i północy gub. orenburską otaczały już obszary radzieckie, a bolszewicy gromadzili siły do walki. 22 XII 1917 (4 I 1918) Dutow proklamował rząd wojskowy jedyną władzą na terenie kozaków orenburskich; był to wynik niepokoju w łonie samych kozaków. Tymczasem w Buzułuku, powiatowym mieście w gub. samarskiej (Samara, obecnie Kujbyszew) radziecki komisarz nadzwyczajny gub. orenburskiej zbierał wojsko, energicznie działał też przysłany z Piotrogradu kilkusetosobowy Północny Oddział Lotny (marynarze bałtyccy i żołnierze sybiracy) pod wodzą bosmana Sergiusza Pawłowa, z Samary uderzył oddział rewolucyjny komisarza Wasyla Blüchera. 20 listopada (3 XII) zajął on Czelabińsk, a 25 XII 1917 (7 I 1918) Północny Oddział Lotny ustanowił władzę radziecką w Troicku³⁸. 22 grudnia (2 I 1918) rozpoczęło się pierwsze natarcie na Orenburg z Buzułuku, jednakże zakończyło się ono niepowodzeniem³⁹.

Sytuacja kozaków była poważna: po upadku Czelabińska i Troicka mieli coraz mniejszą możliwość manewru, siły zaś ich przeciwników systematycznie rosły. Po nieudanej ofensywie buzułuckiej dowództwo radzieckie dokonało reorganizacji i 7 (20) I 1918 rozpoczęło się nowe natarcie na Orenburg. Kozacy zostali rozbici w trzydniowej bitwie pod Stacją Syrt, następnie pod Kargałą; gdy zaś w samym Orenburgu wybuchło powstanie robotników, Dutow uznał sprawę za chwilowo przegraną i nakazał nocą z 17 na 18 (30 na 31) stycznia odwrót do Wierchnie-uralska, miasta powiatowego położonego w kotlinie między wysokimi górami Uralu⁴⁰. 18 (31) stycznia do Orenburga wkroczyły jednostki radzieckie, a już następnego dnia wznowił działalność WRK pod przewodnictwem Cwillinga; okoliczności sprawiły, że miał działać jeszcze długo⁴¹.

Także na Syberii w walce o władzę radziecką główną rolę odgrywały organizacje SDPRR/b/, garnizony wojskowe i Czerwona Gwardia. Siły powiązane z Rządem Tymczasowym broniły tylko swych pozycji — przeważnie nieskutecznie. Koalicja rządowa była faktycznie rozbita, liberałowie, a wraz z nimi cały rząd, w którym zasiadało jeszcze kilku ministrów z ramienia liberałów izolowani⁴². Eserowcy i mieńszewicy, jako wyraziciele owej koalicji, zaczęli tracić popularność, fala wydarzeń

³⁸ Ib. s. 60—5; Lisowski, *Pobiedonosnoje szestwię*, s. 411 n.; W. Duszeńkin, *Razgrom dutowszcziyny (K 50-letiju)*, „Wojenno-istoriczeskij żurnał” 1968, nr 1, s. 126—8.

³⁹ Z telegramu 2/15/I 1918 P. Koboziewa do J. Stalina, *Grażdanskaja wojna w Orienburżje (1917—1919 gg.)*. *Dokumenty i materiały*, Orenburg 1958, dok. nr 24, s. 29; Z rozmowy Koboziewa z sekretarzem ludowego komisarza spraw wojskowych M. Podwojskiego 13/26/I 1918, ib. dok. nr 25, s. 30 n.

⁴⁰ Popow o.c. s. 67—71; F. A. Aleksandrow, *Razgrom dutowszcziyny* [w:] *Na frontie i w tyłu. Iz istorii grażdanskaj wojny i ukrieplenija Sowietskoj własti na Urale. Sbornik statiej*, Perm 1959, s. 22—4; Je. I. Dudar', *Bor'ba za ustanowlenije i uproczenije Sowietskoj własti w Orienburżje*, Orenburg 1967, s. 79 n., 87—90.

⁴¹ Telegram z 18/31/I 1918 Pawłowa do Rady Komisarzy Ludowych o zajęciu Orenburga, *Grażdanskaja wojna w Orienburżje (1917—1919 gg.)*, dok. nr 29, s. 33 n.; Radiogram Lenina z 22 I/4 II/1918 *Do wszystkich, do wszystkich* [w:] *Dziela*, t. 26, s. 520.

⁴² W. G. Rosenberg, *Liberals in the Russian Revolution. The Constitutional Democratic Party, 1917—1921*, Princeton, New Jersey (1974), s. 198, 208, 264, 296; N. Ja. Iwanow, *Kornilowszcziina i jejo razgrom. Iz istorii bor'by z kontrriewolucyjnej w 1917 g.* Leningrad 1965, s. 214—6.

wynosila bolszewików. Również na Syberii Zachodniej coraz skuteczniej konkurowali oni z obu wymienionymi partiami i to nawet na takich zjazdach, na których przedstawiciele owych partii mieli większość. Podczas ważnego np. dla Syberii I Ogólnosyberyjskiego Zjazdu RDRiŻ w Irkucku (16—24 X) 29 X—6 XI 1917): na 184 delegatów 65 reprezentowało bolszewików, a 35 lewicowych eserowców. Połączenie sił obu frakcji pozwoliło przeprowadzić rezolucję bolszewickie, potępiając wszelkie próby ugody z burżuazją i zalecając przejście przez rady pełni władzy; wtedy też wybrano Centralny Komitet Wykonawczy rad Syberii (Centrosibir), który odegrał wybitną rolę w walce o władzę radziecką⁴³.

W Krasnojarsku, ówczesnie ośrodku rewolucyjnym Syberii Zachodniej, sygnałem do przejścia władzy przez Krasnojarską RDRiŻ stała się wiadomość z 26 X (8 XI) 1917 o wybuchu Rewolucji Październikowej w Piotrogradzie. Przewrotu dokonano bez przelewu krwi. W styczniu 1918 r., w związku z buntem w Krasnojarsku kozaków jenisejskich Sotnikowa utworzono Tymczasowy Sztab Rewolucyjny (na wzór WRK); kozacy w walce z oddziałami rewolucyjnymi ponieśli porażkę i „rozeszli się”⁴⁴.

Trudniejszą drogę przeszli zwolennicy nowej władzy w największym na Syberii (176 tys. km²) Kuźnieckim Zagłębiu Węglowym (Kuzbasie), który administracyjnie należał do gub. tomskiej, a do 1912 r. faktycznie stanowił własność Szkatuły Cesarskiej. W tymże roku cesarz Mikołaj II wydzierzałwił zagłębie na 60 lat prywatnej spółce akcyjnej. Ludność robotnicza liczyła tam ok. 20 tys. osób. Największymi ośrodkami zagłębia były: Szczegłowski, Kolczugino (obecnie: Leninsk-Kuzniecki), Anżerka i Sudżenka (obecnie jedna miejscowość: Anżero-Sudżenka). Przywódcy komunistów kuznieckich (m.in. Michał Syczow, pseud. Franc Suchowierchow, Michał Rabinowicz, Iwan Zubowski) wraz z bolszewikami krasnojarskimi zajmowali zdecydowaną pozycję: bezzwłoczne przekazanie władzy w ręce rad delegatów⁴⁵. Istniały jednak liczne przeszkody, m.in. trudności z łącznością między rozproszonymi na ogromnym terenie kopalniami, hutami i osiedlami oraz brak pieniędzy. „Do chwili obecnej — pisali 16 (29) XII 1917 r. członkowie Rady Kuźnieckiej do WCIK — Kuźniecką Powiatową Radę Delegatów Robotniczych, Żołnierskich, Chłopskich i Obcoplemiennych popierały organizacje robotnicze, ale teraz sami towarzysze robotnicy już trzeci oto miesiąc nie otrzymują zarobków i w rezultacie nie mogą popierać

⁴³ B. Gaubich, I. Panow, *Pierwyj obszczesibirskij sjezd Sowietow* [w:] *Bor'ba za własť Sowietow w Jenisiejskoj gubernii* (Sbornik statiej, napieczatannych w gazetie „Krasnojarskij rabocizj” k 40-letiju Wielikogo Oktabria), Krasnojarsk 1958, s. 225—8; W. Agałakow, Z. Tagarow, *Oplot Socyjalistycznej riewolucyj w Sibiri* [w:] *Ziemia irkuckaja 1917—1967*, Irkutsk 1967, s. 32.

⁴⁴ W. Lipunow, *Krasnojarsk w 1917 godu* [w:] *Oktjabr w Zapadnoj Sibiri. Wspominanija uczestnikow Oktjabr'skoj Riewolucyj w Sibiri. Statji*, Nowosibirsk 1948, s. 46 n. Trochę odmienna chronologia u G. Okułowa-Tieodorowicz, *Niezabuwajemyje dni* [w:] *Bor'ba za własť Sowietow w Jenisiejskoj gubernii*, s. 231 n. Telegram z 30 X/12 XI/1917 Krasnojarskiego Komitetu Rewolucyjnego do Rady Piotrogradzkiej o przejściu władzy przez Radę Gubernialną. *Za własť Sowietow. Sbornik dokumentow o bor'bie za własť Sowietow w Jenisiejskoj gubernii* (mart 1917 — ijuń 1918 gg.), Krasnojarsk 1957, dok. nr 125, s. 207.

⁴⁵ I. Zobaczew, *Bor'ba bolszewikow Kuzbassa za własť Sowietow* [w:] *Oktjabr w Zapadnoj Sibiri*, s. 48 n., 51—3.

swych ostoł politycznych. Brak środków”⁴⁶. Trudności jednak, choć powoli, przełamywano: 24 XI (7 XII) 1917 ustanowiono — w zasadzie — bez rozlewu krwi władzę radziecką w Szczegłowsku, 20 XII 1917 (2 I 1918) w Sudżence, w styczniu 1918 r. w Kolczuginie, następnie w Anzerce⁴⁷.

Wielkie znaczenie dla całej Syberii Zachodniej i obwodu akmolińskiego miały wypadki w Omsku, siedzibie centralnych organów rad Syberii Zachodniej i okręgu wojennego. Zmajoryzowana przez mieńszewików-internacjonalistów (lewica mieńszewicka, która organizacyjnie nie zerwała z partią) omska RDRiŻ w słowach udzieliła poparcia przewrotowi w Piotrogradzie, jednak nie podjęła żadnych kroków, aby przejąć władzę: szykował się natomiast do tego koalicyjny, antybolszewicki Związek Ocalenia Ojczyzny, Wolności i Porządku. 1 (14) XI 1917 przeciw radzie wystąpiła — przy pomocy oficerów kozackich (kozacy omscy) — szkoła podchorążych. Wystąpienie stłumiono już następnego dnia, a przyniosło ono korzyści polityczne bolszewikom: w listopadowych wyborach do RDRiŻ odnieśli zwycięstwo, a na czele Rady stanął wybitny działacz Włodzimierz Kosariew. Wybrany 30 XI (13 XII) 1917 Komitet Wykonawczy Rady Omskiej tegoż dnia proklamował władzę radziecką⁴⁸. Dzięki zwycięstwu w Omsku mógł się odbyć 1—10 (14—23) XII 1917 III Zachodniosyberyjski Zjazd RDRiŻ, który proklamował władzę radziecką na całej Syberii Zachodniej. Utworzony 16 (29) grudnia w Omsku Tymczasowy Komisariat Zarządzający Krajem Stepowym kierował ustanawianiem władzy radzieckiej w obwodzie akmolińskim i semipałatyńskim⁴⁹.

W Tomsku walka o ustanowienie nowej władzy spłotła się z walką przeciw autonomistom syberyjskim, zwolennikom izolowania Syberii od Rosji europejskiej; autonomiści podkreślali stale odrębność Syberii, odmienność jej dziejów, a ruch ten popierała większość partii działających na Syberii, m.in. liberałowie i eserowcy. W początkach października 1917 r. na I Ogólnosyberyjskim Zjeździe Obwodowym powołali oni Syberyjską Dumę Obwodową (Sibirskaja obłastnaja дума). Tymczasem bolszewicy już we wrześniu przeciągnęli na swoją stronę garnizon tomski, a w wyborach październikowych do dumy miejskiej zdobyli większość; pozycje ich umocniły się też w tomskiej RDRiŻ, której przewodniczył bolszewik Mikołaj Jakowlew. Na wieść o przewrocie w Piotrogradzie, komuniści 26 października (8 XI) powołali WRK (pod nazwą: Komitet Porządku Rewolucyjnego), ale w jego skład weszli także przedstawiciele innych partii socjalistycznych. Mimo istnienia dogodnych warunków Rada Tomska nie przejmowała władzy. Dopiero pod naciskiem informacji nadsyłanych przez delegatów wysłanych do

⁴⁶ *Wielikaja Oktiabr'skaja socjalistyczeskaja riwolucyjka. Dokumenty i materialy*. TSzSW, cz. II, Moskwa 1963, dok. nr 260, s. 234.

⁴⁷ *Ib.* dok. nr 261, s. 235; o.c. s. 53—5, 57.

⁴⁸ Korespondencja z 3/16/XII 1917 gazety „Riewolucyonnaja mysl” (nr 63) o zebraniu Komitetu Wykonawczego Rady Omskiej i rezolucji proklamującej władzę radziecką, TSzSW, cz. II, dok. nr 243, s. 218—20. Minc. o.c. t. III, s. 686 n.

⁴⁹ Rezolucja z 10/23/XII 1917 III Zachodniosyberyjskiego Obwodowego Zjazdu Rad, TSzSW, cz. II, dok. 248, s. 225. *Oczerki istorii Kommunističeskoj Partii Kazachstana*, Alma-Ata 1963, s. 105 n. *Pobieda Sowietsoj władzi w Sriedniej Azii i Kazachstanie*, Taszkient 1967, s. 453—60.

Omska na III Ogólnosyberyjski Zjazd Rad i ich żądań, Komitet Wykonawczy RDRiŻ 6 (19) XII 1917 r. podjął odpowiednią uchwałę⁵⁰.

Nowej władzy w Tomsku realnie nic nie groziło, ale pod warunkiem, że zostanie zlikwidowana Syberyjska Duma Obwodowa, roszcząca pretensje do całej Syberii. Niebezpieczeństwo to dostrzegano w innych radzieckich ośrodkach syberyjskich. 7 (20) XII 1917 w Tomsku Nadzwyczajny Ogólnosyberyjski Zjazd Obwodowy autonomistów wypowiedział się zdecydowanie przeciw władzy radzieckiej. Rada Tomska 15 (28) grudnia potępiła zjazd, lecz nadal nie podejmowała radykalnych kroków⁵¹. 19 XII 1917 (1 I 1918) zgodnie z wolą zjazdu obwodowego powstała Tymczasowa Syberyjska Rada Obwodowa ze znanym Grzegorzem Potaninem na czele, autonomiści zaczęli też kolportować uchwałę zjazdu o zwołaniu w marcu 1918 r. Syberyjskiego Zgromadzenia Ustawodawczego⁵².

Radę Tomską ponaglano z innych ośrodków radzieckich, aby zlikwidowała instytucję autonomistów, m.in. 30 XII 1917 (12 I 1918) Komitet Wykonawczy Rady Krasnojarskiej powziął odnośną uchwałę⁵³. Autonomiści tymczasem zdążyli już nawiązać kontakty z Ukraińską Centralną Radą, z atamanem Grzegorzem Siemionowem na Zabajkalu (kozacy zabajkalscy), Sotnikowem z Krasnojarska oraz przedstawicielami sojuszników zachodnich na Syberii. Dopiero na polecenie Centrosibiri z 24 I (6 II) 1918 działacze tomscy wystąpili zdecydowanie. 26 stycznia (8 II) rozpoczął się zjazd członków Syberyjskiej Dumy Obwodowej; nocą zaś z 26 na 27 stycznia (8 na 9 II) na rozkaz RDRiŻ aresztowano zgromadzonych wraz z członkami Tymczasowej Syberyjskiej Rady Obwodowej, część wywieziono za miasto (na stację Tajga) i tam zwolniono, reszta znalazła się w więzieniu⁵⁴. Ocaleni autonomiści utworzyli 27 I (9 II) 1918 Tymczasowy Rząd Autonomicznej Syberii (pod przewodnictwem Piotra Derbera, eserowca), który wkrótce zbiegł do Charbina⁵⁵.

W Barnaule, centrum gub. ąltajskiej, o przejęciu władzy dyskutowano już na Konferencji Gubernialnej SDPRR/b/ 2 (15) X 1917. Organizacja partyjna w mieście liczyła ponad 300 osób, istniała też Czerwona Gwardia. Wkrótce po przewrocie w Piotrogrodzie przedstawiciele sił

⁵⁰ Komunikat z 6/19/XII 1917 Komitetu Wykonawczego Tomskiej RDRiŻ o ustanowieniu władzy radzieckiej, *Bor'ba za własť Sowieciow w Tomskoj gubernii (1917—1919 gg.)*. *Sbornik dokumentalnych matieriatow (k 40-letiju Wielikoj Oktiabr'skoj socialistycznej riewolucyi)*, Tomsk 1957, dok. nr 147, s. 182. M. Aleksandrow, *Oktiabr' w Tomskie [w:] Oktiabr' w Zapadnoj Sibiri*, s. 67—9.

⁵¹ Tekst rezolucji: *Bor'ba za własť Sowieciow w Tomskoj gubernii (1917—1919 gg.)*, dok. nr 154, s. 188. W. S. Poznanski, *Oczerki istorii wooruzonnoj bor'by Sowieciow Sibiri s kontrriewolucyjnej w 1917—1918 gg.*, Nowosibirsk 1973, s. 62 n.

⁵² *Ib.* s. 59; M. I. Stiszow, *Bolszewistskoje podpolje i partizanskoje dwizenije w Sibiri w gody graždanskoj wojny (1918—1920 gg.)*, Moskwa 1962, s. 34 n.

⁵³ Protokół posiedzenia Gubernialnego Komitetu Wykonawczego rad w Krasnojarsku z 30 XII 1917 (12 I 1918), *Krasnojarskij Sowiet Mart 1917 g. — ijuń 1918 g. (Protokoły i postanowlenija sjezdow Sowietow, plenumow ispołkoma i otdietow)*. *Sbornik dokumentow*, Krasnojarsk 1960, dok. nr 149, s. 311.

⁵⁴ *W. Sibiri. K razgromu sibirskoj oblastnoj Dumy*, „Russkije Wiedomosti” 20/7/II 1918, nr 26; M. Aleksandrow, *Oktiabr' w Tomskie*, s. 70; M. M. Szornikow, *Bolszewiki Sibiri w bor'bie za pobiedu Oktiabr'skoj riewolucyi*, Nowosibirsk 1963, s. 542.

⁵⁵ O losach tego rządu: R. Wojna, *Z drugiego okresu wojny domowej w Rosji (marzec — listopad 1918 r.)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej” t. VI, 1971, s. 36—9. Chronologia: *Wriemiennoje Prawitielstwo Awtonomnoj Sibirii*, „Krasnyj archiw” 1929, t. 4, s. 38 n.

antybolszewickich utworzyli w Barnaulu Komitet Ocalenia Rewolucji. Nocą z 6 na 7 (19 na 20) XII 1917 RDRiŻ wyłoniła WRK, który przejął władzę. Oddziały Czerwonej Gwardii i żołnierzy zajęły wszystkie strategiczne punkty w mieście, zlikwidowano też Komitet Ocalenia Rewolucji. Pewnym problemem była antybolszewicka propaganda na wsi prowadzona przez zbiegłych z Barnaulu przeciwników politycznych, wszakże walkę z nimi prowadzono zdecydowanie, m.in. przy pomocy oddziałów rekrutowanych z byłych jeńców wojennych⁵⁶.

Proces ustanawiania władzy radzieckiej na Syberii Zachodniej trwał najdłużej w gub. tobolskiej (od grudnia 1917 r. — gub. tiumeńska). Nie było tu znacznych sił bolszewickich, nie zajmowano się polityką. W początkach listopada 1917 r. w Tiumeniu utworzono Komitet Rewolucyjny, ale bez udziału bolszewików, którzy zresztą nie mieli w tym mieście swej organizacji⁵⁷. Powstała ona dopiero (6 (19) XII 1917⁵⁸). Wieści o przewrocie w Piotrogradzie dotarły do Tiumentia 26 października (8 XI) — przez dłuższy czas nie podawano ich do wiadomości publicznej. Rada Tiumeńska (RDRiŻ zjednoczyła się z RDCh) złożona z eserowców i mieńszewików nie poparła przewrotu zorganizowanego przez bolszewików. W końcu grudnia życie polityczne w Tiumeniu ożywiło się w związku z przejęciem władzy przez komunistów w Kurganie i Omsku i w wyniku działalności agitatorów z miast radzieckich. W Tiumeniu zaktywizowały się ogromnie związki zawodowe i one też stały się siłą główną przewrotu w tym mieście z 23 I (5 II) 1918. Zwycięstwo osiągnięto ostatecznie dzięki odwołaniu przez robotników z Rady starych przedstawicieli na rzecz nowych, najczęściej bolszewików⁵⁹.

W Tobolsku sytuację i tak trudną dla komunistów komplikowała jeszcze obecność więzionej tam rodziny byłego cesarza Mikołaja II Romanowa. Do Tobolska ściągnęło wielu monarchistów, zawiązano nawet spisek w celu ratowania monarchy. Wywołało to niepokój władz rewolucyjnych. Z Jekaterynburga wysłano do Tobolska z tajną misją przewiezienia na Ural więźniów oddział marynarza Pawła Chochriakowa, później przybyły inne. Sytuacja w Tobolsku uległa zmianie. 2 IV 1918 r. powstał komitet partyjny SDPRR/b/, przeprowadzono nowe wybory do Rady Tobolskiej; 9 kwietnia wybrany Komitet Wykonawczy proklamaował władzę radziecką w Tobolsku i guberni. 26 kwietnia byłego cara wywieziono do Jekaterynburga⁶⁰. Tobolsk niedługo jednak zażywał spokoju, bo już w czerwcu wpadł w ręce kontrrewolucjonistów na przeszło rok.

Ustanowienie władzy radzieckiej w największych ośrodkach miejskich na Uralu i Syberii trwało prawie 6 miesięcy. Jeśli jednak nie

⁵⁶ Sprawozdanie przewodniczącego WRK Matwieja Caplina na wiecu 10/23/XII 1917, *Bor'ba trudiaszczichsia za ustanowlenije Sowietsoj vlasti na Altaje (1917—1920 gg.)*. Sbornik dokumentow, Barnaul 1957, dok. nr 43, s. 96—9. L. Rieszotnikow, *Bolszewiki Barnaula na puti k Oktjabriu [w:] Oktjabr w Zapadnoj Sibiri*, s. 90 n. O. Moric (Moritz), *Oktjabr'skije dni w Barnaulu [w:] Ob Oktjabr'skoj riwolucyji wospominanija zarubieżnych uczestnikow i oczewidcev*, Moskwa 1967, s. 121 n.

⁵⁷ Pismo z 25 XI/8 XII/1917 agitatora I. Paczina z Tiumentia do KC SDPRR/b/ o sytuacji w mieście i guberni, TSzSW, cz. II, dok. nr 239, s. 215 n.

⁵⁸ Ib. dok. nr 264, s. 237.

⁵⁹ *Bor'ba za vlast' Sowietow w Tobolskoj gubernii (1917—1920 gg.)*. Sbornik dokumental'nich matierialow, Swierdłowski 1967, s. 17—21.

⁶⁰ M. Stolarek, *Matros s „Zari Swobody” [w:] Leninskaia gwardija Urala*, Swierdłowski 1967, s. 431—6; S. Zacharow, *Poslednij put' posledniego caria*, „Oktjabr” 1967, nr 3, s. 203—5.

liczyć szczególnego wypadku Tobolska, to proces ten zamknie się w 3 miesiącach. Atoli zwycięstwo nowego ustroju w miastach, choć było wydarzeniem i wpływało w sposób zasadniczy na ogromne obszary prowincji, nie było jeszcze aktem końcowym. Za taki akt można uznać aprobatę wsi, chłopów. Wielką rolę odegrał tu sojusz zawarty po Rewolucji Październikowej przez bolszewików z lewicowymi eserowcami. Większość chłopstwa, krocząca tradycyjnie za eserowcami, na przełomie lat 1917/18 poszła za nowymi sojusznikami. Na Syberii, gdzie lewicowych eserowców było stosunkowo niewiele, komuniści musieli zwalczać dodatkowe trudności.

Punktem zwrotnym w zdobyciu wsi dla całej Rosji stał się Nadzwyczajny Ogólnorosyjski Zjazd Delegatów Chłopskich (11—25 XI) 24 XI—8 XII 1917) oraz II Ogólnorosyjski Zjazd Rad Delegatów Chłopskich (26 XI—10 XII) 9—23 XII 1917), który oddał w ręce obu sojusznicznych partii radzieckich ster spraw wiejskich. Również w poszczególnych guberniach, zwłaszcza na Uralu, władza radziecka utrwałała się dopiero na gubernialnym zjeździe chłopskim⁶¹. W gub. permskiej np. zwycięstwo osiągnięto na IV Gubernialnym Zjeździe Chłopskim w połowie stycznia 1918 r.; w gub. orenburskiej — na I Zjeździe Gubernialnym Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich, Kozackich i Muzułmańskich (12—25 III 1918); w gub. ufińskiej — na V Gubernialnym Zjeździe Chłopskim w początkach grudnia 1917 r.⁶² Uczestnicy zjazdów chłopskich przeważnie podejmowali uchwały o połączeniu komitetów wykonawczych swych rad z komitetami rad delegatów robotniczych i żołnierskich. Dzięki tej wyteżonej i stosunkowo wszechstronnej działalności, proces ustanawiania władzy radzieckiej na wsi osiągnął na Syberii największe natężenie już w styczniu, lutym i marcu 1918 r.

Zwycięstwo nowego ustroju na Uralu i Syberii Zachodniej było więc procesem skomplikowanym, który przebiegał na ogół podobnie, jak w Rosji centralnej. Władzę radziecką z reguły ustanawiano najpierw w wielkich ośrodkach miejskich, a potem stopniowo na wsi. Przewaga nastrojów rewolucyjnych sprawiła, że proces ten przebiegał stosunkowo łatwo i bezkrwawo, choć np. w Irkucku, Omsku, Orenburgu padło sporo ofiar. Przejmowanie władzy odbywało się w różny sposób: najczęściej poprzedzało je umocnienie miejscowych organizacji SDPRR/b/, następnie „bolszewizacja” (osiągnięcie przewagi liczebnej) rad, ewentualnie powołanie komitetów rewolucyjnych (o różnych nazwach), niekiedy wystarczyły same uchwały rad proklamujące przejęcie władzy. Jak w całej Rosji, tak i na Uralu oraz Syberii Zachodniej wyjątkowo aktywna rola przypadła wojsku, garnizonom, w lwiej części idącym za bolszewikami. Żołnierze też wspólnie z czerwonogwardzistami stanowili główną siłę przewrotu. Grunt pod zwycięstwo przygotowała także działalność polityczna i propagandowa SRPRR/b/, umiejętność dotarcia do większości społeczeństwa, przedstawienia w sposób przekonujący założeń i programu partii. Sojusz z lewicą eserowską pozwolił łatwiej przeciągnąć wieś na stronę nowej władzy, robotnicy zaś i żołnierze z garnizonów zapewnili bolszewikom kontrolę w miastach. Wreszcie ważnym czynnikiem sukcesu była wzajemna pomoc: agitatorzy, emisariusze, komisarze ze stolic jechali do miast gubernialnych, ośrodki

⁶¹ A. S. Smirnow, *Bolszewizacja krestjanskich sjezdow i Sowietow (nojabr 1917 g. — mart 1918 g.)*, „Woprosy istorii KPSS” 1976, nr 1, s. 70.

⁶² *Ib.* s. 77.

gubernialne pomagały terenowi lub innym, zagrożonym miastom. Solidarność ta, bezinteresowność rewolucjonistów wywoływała największe wrażenie, ułatwiała szerzenie się ideologii komunistycznej, była jedną z podstaw szybkich postępów „sowietyzacji”.

Przewrót był możliwy, ponieważ partia bolszewicka znalazła oparcie w różnych warstwach i klasach, nawet w tak bardzo chłopskim i tak mało robotniczym kraju, jak Syberia.

К ВОПРОСУ УСТАНОВЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ НА УРАЛЕ И В ЗАПАДНОЙ СИБИРИ

Статья посвящена событиям, происходившим начиная с Октябрьской Революции 1917 г. до начала 1918 г., когда в большей части бывшей Российской империи был установлен новый советский государственный строй.

В статье представлено общее положение (экономическое, политическое, общественное, национальный вопрос) на Урале и в Западной Сибири накануне Октябрьской Революции. По мнению автора для процесса становления советской власти на этой территории важное значение имела победа, одержанная большевиками в отдельных крупных уральских и сибирских городах (города играли роль инспирирующих и ведущих центров), а также результаты выборов в Учредительное Собрание.

Анализ этих данных указывает на непрочность основ, на которые опирался успех эсеров во время выборов: ибо как это могло случиться, что победу в революции одержали совсем не те, кто, казалось бы, решительно победил во время выборов в Учредительное собрание.

На этот основной вопрос пытается ответить автор: ссылаясь на проведенный анализ статистических данных. Итак, в свете этих данных оказывается, что в самых крупных городах и военных гарнизонах большинство голосов получили большевики, а в деревнях и городах, расположенных далеко от главного центра событий (как напр. Тобольск) — эсеры. Довольно большое количество голосов получили либералы (кадеты), которые, однако, были политически изолированы и не играли в то время особой роли на обсуждаемых нами территориях Урала и Западной Сибири. Кроме того в конце 1917 г. эсеры даже формально разделились на две партии и это в значительной степени ослабило возможность их политического воздействия. Кроме того левые эсеры еще даже до организационного раскола чаще всего поддерживали большевиков, причем союз этот особенно отчетливо выступал в деревне именно на переломе 1917 и 1918 гг.

Значительное место отводит автор отображению методов завоевания власти советами, в частности, деятельности военно-революционных комитетов.

Почти половину статьи составляют обсуждения конкретного хода событий на Урале (Екатеринбург, Вятка, Оренбург) и Западной Сибири (Красноярск, Кузнецкий Угольный Бассейн — Кузбас, Омск, Томск, Барнаул, Тюмень, Тобольск).

В заключительной части автор пишет о значении, какое имела для нового строя поддержка со стороны деревни. Благодаря этому победа советов — по крайней мере в некоторых районах обсуждаемой территории — имела прочный характер, что являлось очень важным фактом в период гражданской войны.